

Nyelv és önépítés

Bevezető előadás a magyar nyelv napjára

2014. november 13.

„Minden nemzet a maga nyelvén lett tudós...”

Nyelvünk helyzetével, nyelv és közösség kapcsolatával, nyelv – irodalom – identitás bonyolult viszonyrendszerével mostanában számos konferencián, tudományos tanácskozáson foglalkoznak. Mi is nemrég, alig egy hónappal ezelőtt a Szarvas Gábor Napokon ezt a témát állítottuk figyelmünk középpontjába. Vajon mi lehet az oka, hogy ez a témakör ilyen nagy vehemenciával jelent meg a tudományos és közéletben, éppen most, a 21. század tízes éveinek közepén? Több oka is lehet ennek.

Az egyik lehetséges ok talán az, hogy mintegy 25 évvel a rendszerváltozás után érdemes számot vetni, mi történt, milyen változás, esetleg pozitívum a tárgyalt kérdéskörben. De mindenképpen érdemes figyelni arra az ellentmondásos helyzetre, amely a fenti problémakör kapcsán még behatóbb vizsgálódás nélkül is észrevehető. Nyelvünk jelenlegi helyzete, állapota szinte tudathasadásos képet fest. Egyfelől ugyanis az Európai Uniónak köszönhetően nyelvünk státusa korábban elképzelhetetlen módon és mértékben megerősödött: egyenrangú, hivatalos nyelve az uniónak, ugyanolyan jogokkal rendelkezik, mint milliós nagyságrendekkel nagyobb beszélőközösséggel büszkélkedő nagy nyugati nyelvek. Másfelől viszont nyelvünk térvesztése az anyaországban egészen kétségbeejtő képet mutat. Itt a bevezetőben csak utalni szeretnék arra az egészen elképesztő anomáliára, hogy a magyar nyelv használata Magyarországon a 21. század elején bizonyos területeken korlátozva van.

Ami az önépítkezést és a közösségépítést illeti, itt akár kérdéssel is válaszolhatnánk. Vajon milyen lehet az önépítkezés és a közösségépítés, ha nap nap után fiatalok és fiatal családok egész sora köt útilaput a talpára, és csapot-papot itt hagyva, ingóságait és ingatlanait felszámolva, szülőket, nagyszülőket, rokonokat, barátokat, is-

merősöket hátrahagyva megy az ismeretlenbe a jobb élet reményében?

Az idén, 2014-ben a magyar tudomány ünnepe a nyelv és önépítés kérdéskörnek szentelik. A mai napon, a magyar nyelv napján, mi is ebből a nézőpontból szeretnénk megközelíteni a magyar nyelv jelenlegi állapotát.

„Minden nemzet a maga nyelvén lett tudós, de idegenen sohasem” – írta Bessenyei György 1778-ban *Magyarság* c. írásában. (A magunk nyelvén. Grétsy, 69. o.) Sőt, Apáczai Csere János már a XVII. században a következőket írja: „Szilárdan elhatároztam magamban, ha a felséges isten életem folyását még néhány esztendőre nyújtja, nem halok meg addig, amíg a magyaroknak valamennyi tudományt magyarul nem közvetítem.” (Grétsy: 23. o.) Már több száz évvel ezelőtt is sokat foglalkoztak íróink, költőink, tudósaink a magyar nyelv használatával, előtérbe helyezve azt a kérdést, hogy az anyanyelvet az élet minden területén alkalmassá kell tenni a kommunikációra. Batsányi János *A hazai nyelv és tudományosság* címen verset is írt e témáról. Bessenyei György nemcsak fentebb idézett írásában, de számos művében is sürgette az anyanyelven történő művelődés szükségességét. „A tudománynak kulcsa a nyelv” – vallotta, és ennek szellemében fogalmazta meg alábbi gondolatait: „Jegyezd meg e nagy igazságot, hogy soha a földnek golyóbisán egy nemzet sem tehetette addig magáévá a bölcsességet, mélységet, valameddig a tudományokat a maga anyanyelvébe nem húzta.” (Grétsy, u. o. 69. o.) Nem sokkal ezután (1830-ban) már meg is kezdte működését a Magyar Tudós Társaság, melyet a Magyar Tudományos Akadémia elődjének tekinthetünk, és amelynek másokkal együtt egyik kezdeményezője Bessenyei György volt *Egy tudós társaság iránt való jámbor szándék* c. írásában.

Több száz év eltelt azóta, hogy nemzetünk nagyjai, íróink-költőink, neves nyelvújítóink, elkötelezett hazafiaink, fáradságot és anyagi áldozatot nem kímélve, alkalmassá tették nyelvünket, hogy az élet minden területén használhassuk, gondolatainkat, szándékainkat, érzéseinket anyanyelvünkön adekvát módon kifejezhessük, ahogy mai szóhasználatunkkal mondanánk, az élet minden területén teljes körűen használhassuk. A magyar nyelvért folytatott küzdelem az évszázadok során megvilágította azt a kérdést is, hogy az anyanyelv és a személyiség kialakulása, az anyanyelv és a világlátás, az anyanyelv és a nemzethez, nemzeti közösségünkhöz való viszony milyen szoros összefüggésben van egymással, rámutatott arra, hogy az anyanyelv közösségformáló és összetartó erő, és az anyanyelv térvesztése, háttérbe szorulása, jelentőségének csökkenése a beszélőközösség súlyának, jelentőségének csökkenéséhez, egyben az anyanyelvi beszélők személyiségének sérelméhez, önértékelésük, énképük, önazonosságuk elbizonytalanodásához vezet.

Ilyen előzmények után a mai, jogilag megnyugtató módon rendezett, más nyelvekkel azonos megbecsült státusban levő anyanyelvünk használatában észlelhető önkorlátozó jelenségeket tapasztalva nem nagyon érthető, mi is áll e különös sajátosság háttérében. Ha anyanyelvünk más nyelvekkel azonos helyzetben van, hogyan lehetséges, hogy egyes magyar szakfolyóiratok tudományos cikkeket nem fogadnak el magyar nyelven, csakis angolul? Hogy egyes pályázatokat csak angol nyelven lehet beadni? Hogy útonútfélen csak angol nyelvű feliratokkal lehet találkozni? Hogy különböző tehetségkutató rendezvényeken leginkább idegen nyelvű produkcióval lehet prosperálni? Hogy magyar diplomát idegen nyelvvizsga nélkül nem lehet szerezni? Milyen forrásokból táplálkozik ez az önkorlátozó, nyelvi kisebbségi érzés? És milyen következményekkel jár hosszú távon, de érzékelhetően már ma is?

És ekkor még említést sem tettünk a kisebbségi helyzetben létező anyanyelv temérdek sajátos gondjáról. Az anyanyelvi iskoláztatás hiányosságairól, az anyanyelv használati körének beszűküléséről, az anyanyelvi beszélők számának drasztikus csökkenéséről, az iskolai tagozá-

tok számának visszaeséséről, a kivándorlással, az asszimilációval járó számtalan nyelvi problémáról.

A fentebb felvázolt problémák tükrében elkerülhetetlen, hogy szembenézzünk az anyanyelv érték- és térvesztésének okaival. E szembenézés elmaradása egyenlő a nemzeti közösség egészének lassú szétszóródásával és életképtelenné válásával. Meggyőződésünk, hogy nemzeti megmaradásunk szempontjából ez a legfontosabb kérdések egyike.

Nem könnyű feltárni, milyen okok húzódnak meg az anyanyelvhasználattal kapcsolatos aggasztó jelenségek mögött. Jelenleg sajnos még ott tartunk, hogy nem is fogadjuk el, hogy egyáltalán léteznek ilyen természetű problémák. A jogszabályokat lobogtatjuk, azzal érvelünk, hogy az uniónak köszönhetően sose volt még nyelvünk ennyire előnyös, megbecsült helyzetben, a demokráciára hivatkozunk, hogy mindenkinek szíve joga eldönteni, hogyan beszél, mit hogyan mond, és felháborodottan tiltakozunk, a személyiség jogainak megsértése miatti szankciókkal fenyegetőzünk, ha valaki a nyelvi normát emlegeti.

Közben pedig egyre fogyunk, kivándorlunk, asszimilálódunk, feladjuk szülőföldünket, elvágjuk a nemzettársainkhoz fűződő szálakat, elhagyjuk nyelvünket, elfelejtjük irodalmunkat, történelmünket, elveszítjük egész korábbi énképünket. Rosszul állunk önépítés dolgában – nem tudjuk, hol van a helyünk a nagyvilágban, mi életünknek a célja, mi adhat számunkra kapaszkodót, irányítót a boldoguláshoz, a sikeresebb életvitelhez. Megtévesztenek a szirénhangok, melyek szerint mindenütt jobb, mint itthon, önként felszámoljuk anyagi és szellemi kötelékeinket, és egy sikeresebbnek remélt másik élet felé indulunk.

A ma embere az utóbbi negyedszázad alatt megtapasztalta a hagyományos értékrend fellazulását, és egy újraformálódó világban keresi-kutatja az új értékeket. Más a viszonya anyanyelvéhez is, mint a korábbi századok alatt. A globalizálódó világban az anyanyelvet mint első nyelvet határozzák meg, s ez a meghatározás – noha pontosnak látszik – mégsem az. Hiányzik belőle minden, ami az anyanyelvet anyanyelvé teszi: a nemzeti gyökerek, a nemzeti múlt, a nemzeti irodalom és kultúra, az azonosságvállal-

lás, a közös sors, az összetartozás és felelősségvállalás gondja és feladata. Hiányzik belőle az eszmélkedés, a személyiség kibontakozásának folyamata, az éntudat ébredése, a családhoz, néphez, az azonos nyelvet beszélő nemzetársakhoz való tartozás megélése, és megannyi hajszálér, amelynek következtében az anyanyelv az ember személyiségének elválaszthatatlan részévé válik. Egy tanult nyelvet el lehet felejteni, de az anyanyelv vonatkozásában ez nem megy könnyen. Még a kriminológiában is ismeretes, hogy a több nyelven kiválóan beszélő beépített kémeknek ez a gyenge pontja: krízishelyzetben anyanyelvükön szólnak meg.

Az anyanyelvet tehát meghatározhatjuk „első nyelvként” is, levagdosva róla azokat a sajátosságokat, amelyek megkülönböztetik a későbbi életünk során elsajátított más nyelvektől, de ezzel csak azt a mögöttes szándékot áruljuk el, amely sajnos eléggé érzékelhetően jelen van mai globalizálódó világunkban: a közösséghez, néphez, nemzethez, kultúrához való tartozás jelentőségének elbagatellizálását, végső soron akár tagadását. Ezzel szemben megmaradásunk érdekében éppen a fordítottját kellene képviselnünk, ennek ellenkezője mellett kellene harcosan kiállnunk. Közösségi sorsunk és ugyanakkor személyes életünk, egyéniségünk, mondhatjuk így is: énünk

harmonikus kibontakozása érdekében olyan kapaszkodókat kellene találnunk, amelyeket nem is kell messze keresnünk, születésünk óta adottak számunkra. Mindenekelőtt vissza kell szereznünk anyanyelvünk tekintélyét, nemcsak papíron, jogszabályok formájában – ami szerencsére már ma is adott számunkra –, de a közösségi és egyéni tudat szintjén is. Nyelvünk már több száz éve tökéletesen alkalmas arra, hogy érzelmeinket, gondolatainkat, törekvéseinket vagy éppen tudományos elképzeléseinket anyanyelvünkön megfogalmazzuk. Anyanyelvünk alkalmas arra, hogy a változó világ új jelenségeihez alkalmazkodjék, nyelvünk eszközeivel a valóság minden szegmentumát hitelesen meg tudjuk ragadni, ki tudjuk fejezni. Nemzeti nyelvünk egyben kapaszkodó is a világban: családhoz, hazához, kultúrához, látás- és szemléletmódhoz kapcsol bennünket. „Nyelvünk nélkül egyenként ingadozó, gyökeret nem verhető, gyenge nádszálak vagyunk” – fogalmazza meg Kisfaludy Sándor mintegy kétszáz évvel ezelőtt (Grétsy: 257. o.) máig érvényes gondolatait. A magyar nyelv napján ennek a gondolatnak a szellemében szeretnénk felfigyelni arra, hogy az anyanyelv érték- és térvészítésével a szellemi-kulturális élet, a személyiség kiteljesedése, „az önépítés” és a nemzeti lét egyaránt sérül.

Kőlabas kukoricagóré Hódmezővásárhely határában, a békéssámsoni út mentén (1983)